

УДК 159.9.019.4:159.972:159.9.018.3

DOI <https://doi.org/10.33120/popp-Vol15-Year2024-154>

Найдонова Любов Антонівна

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, член-кореспондент НАПН України,

заступник директора з наукової роботи

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна,

професор Інституту психології Польської академії наук,

м. Варшава, Республіка Польща

<https://orcid.org/0000-0002-1222-295X>

mediasicolo@gmail.com

Найдонов Михайло Іванович

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри психології і соціогуманітарних дисциплін,

Державний університет інфраструктури і технологій,

директор Інституту рефлексивних досліджень і спеціалізації IRIS,

м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-3833-8643>

iris_psy@ogr.ua

КОНЦЕПЦІЯ ЦИФРОВОЇ МЕДІАОСВІТИ: ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗМІН В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ ВІЙНИ

Актуальність. Очевидність існування поряд інформаційної і гарячої війни ставить більш ясні цілі протидії ворожим інформаційним впливам. Повномасштабне вторгнення відображає тривалу історію гібридних інформаційних втручань, але інколи й маскує гібридний характер кривавої війни. Постійні інформаційно-психологічні операції, дезінформація і пропаганда вимагають від громадян особливих умінь щодо свідомої взаємодії з медійним простором, розуміння законів функціонування медіасистеми, медіаефектів впливу і засобів протистояння. Це особливий виклик для системи освіти, що має готувати здобувачів знань до ефективної взаємодії зі зміненим війною медіа-простором. Глобальні та євроінтеграційні перспективи, насамперед у сфері цифрової трансформації життя, теж вимагають від медіаосвіти адекватної відповіді.

Мета статті – аналіз стану європейської і української медіаосвіти в контексті війни і цифровізації для обґрунтування нової концепції цифрової медіаосвіти (ЦМО).

Методи і методологія. Представлено огляд найвпливовіших ініціатив щодо розвитку і діагностики медіаграмотності, виявлено головні дефіцитні напрями в цій сфері.

Результати. Завдяки порівнянню наявних операціоналізацій концептів

цифрової грамотності в європейських і українських офіційних документах виявлено специфічні й спільні змісти і зони суперечностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропоновано концептуальні способи інтеграції суспільних рухів медіа- та цифрової грамотності для досягнення синергетичного ефекту. Представлено для подальшої дискусії інтеграційну модель цифрової медіаосвіти, яка охоплює три основних середовищних контексти (світоглядний, безпековий і економічний), особистісні контексти психологічного розвитку (мотиваційно-вольовий, соціоемоційний і рефлексивно-мисленневий); для двох векторів компетентностей – інфомедійного і цифрового – виокремлено шість тематичних блоків цифрової медіаграмотності.

Ключові слова: медіаграмотність; інфомедійна грамотність; цифрова грамотність; медіаосвіта; цифрова медіаосвіта (ЦМО); цифрове громадянство; російсько-українська війна; інформаційно-психологічна реабілітація.

Lyubov A. Naydonova

Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work

Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

Professor, Institute of Psychology of the Polish Academy of Sciences, Warsaw, Republic of Poland

<https://orcid.org/0000-0002-1222-295X>

mediasicolo@gmail.com

Mykhaylo I. Naydonov

Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher, Professor of the Department

of Psychology and Socio-Humanitarian Disciplines

State University of Infrastructure and Technologies,

Director of the Institute of Reflective Investigations and Specialization IRIS,

Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-3833-8643>

iris_psy@ogr.ua

THE CONCEPT OF DIGITAL MEDIA EDUCATION: JUSTIFICATION OF THE NEED FOR CHANGE IN THE CONDITIONS OF A LONG WAR

Relevance. The obvious existence of an information war and a hot war sets clearer goals for countering hostile informational influences. The full-scale invasion highlights the long history of hybrid information interventions, but sometimes masks the hybrid nature of the bloody war. Constant informational and psychological

operations, disinformation and propaganda, require citizens to have special skills of conscious interaction with the media space, understanding of the laws of the functioning of the media system, media effects of influence and means of resistance. This is a special challenge to the education system, which should prepare knowledge seekers for effective interaction with the media space changed by the war. Global and European integration perspectives, primarily in the field of digital transformation of life, also demand an adequate response from media education.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the state of European and Ukrainian media education in the context of war and digitization to substantiate the new concept of digital media education (DME).

Methods and methodology. An overview of the most influential initiatives for the development and diagnosis of media literacy is presented, and the main deficient areas are identified.

Results. Concepts of digital literacy in European and Ukrainian official documents were analyzed, specific and common contents, areas of contradiction were revealed.

Conclusions and prospects. Conceptual ways of integrating media literacy social movement in Ukraine and digital literacy movement to achieve a synergistic effect are proposed. The integrative model of digital media education is presented, which includes three main environmental contexts (worldview, security and economic), personal contexts of psychological development (motivational-volitional, socio-emotional and reflexive-thinking), 6 DME thematic blocks are separated for two vectors - infomedia and digital. Future discussion is needed.

Keywords: media literacy; media and information literacy (MIL); digital literacy; media education; digital media education (DME); digital citizenship; Russian-Ukrainian war (RUW); informational and psychological rehabilitation.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Медіаосвіта як частина системи освіти, спрямована на розвиток у дітей, молоді і населення в цілому медіаграмотності і медіакультури, в умовах сучасної війни стає особливо важливою частиною забезпечення інформаційної та й загалом національної безпеки. Про важливість медіаграмотності населення згадується в багатьох державних документах: законах, указах, постановах тощо. Медіаосвіта в Україні розвивалася протягом останніх п'ятнадцяти років, спираючись на розроблену Інститутом соціальної та політичної психології і затверджену 2011 р. Національною академією педагогічних наук України Концепцію впровадження медіаосвіти, яку було оновлено 2016 р. Російсько-українська війна зумовила нові виклики для суспільства в цілому і системи освіти зокрема, оскільки стає кульмінацією протистояння тоталітарних режимів, які, прикриваючись брехливими красивими фразами, знищують людяність, загрожують демократичному вектору розвитку людства, що базується на забезпеченні прав людини, громад і суспільства в цілому. Усвідомлення змін, край потрібних в медіаосвіті для адекватної відповіді новим викликам, вимагає нових концептуальних

рішень. Чинник виживання сьогодні не є абстракцією, хоча через бажання багатьох лідерів різних суспільств згладжувати суперечності завдання виживання відступають на задній план, принаймні в порядку денному політичної боротьби і дискурсі виборчих процесів. Але ці завдання, знехтувані на попередніх етапах, на жаль, призводять до ще більших людських жертв, коли інформаційна війна набуває свого матеріального вираження – масштабного збройного насильства. Глобальний світ зосереджується на протидії дезінформації, яка руйнує брехнею демократичні виборчі процеси і світоглядні засади. Це загострює запит на медіакритичність населення. В умовах війни, захищаючись від агресії країни-терориста, ми теж допускаємо обман в інформаційному просторі, щоб ввести в оману ворога. Викривлений війною інформаційний простір потребує особливої інформаційно-психологічної стійкості – усвідомлення більш складних процесів (а значить, мислення вищого порядку), обов'язково зі збереженням емпатичної чутливості до болю і страждання для взаємопідтримки та протидії ворожим атакам на згуртованість.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України, постійних терористичних атак на цивільне населення українське суспільство стикається з цілим комплексом нових викликів: військових, економічних, екологічних, демографічних (міграційних), гуманітарних тощо. Перед системою освіти також постають значні труднощі, пов'язані насамперед з руйнуванням освітніх закладів та інфраструктури, безповоротними втратами життів. Ці освітні втрати є надзвичайно травматичними і переживаються не лише безпосередніми учасниками і свідками трагічних подій, а й усім українським суспільством. До освітніх втрат можемо віднести ситуацію в освіті на тимчасово окупованих територіях, на яких тоталітарна російська держава перетворює систему освіти на елемент пропагандистської системи, спрямованої на індоктринацію молодого покоління «рашистськими» ідеями. Верховна Рада України ухвалила постанову «Про використання політичним режимом Російської Федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» (2023), де рашизм визначено як новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого в Російській Федерації під керівництвом Владіміра Путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму). У Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну»

(2022) визначено ознаки пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України: поширення інформації, спрямованої на підтримку або виправдання злочинного характеру діяльності РФ, органів держави-терориста (держави-агресора), їхніх посадових осіб, працівників, службовців (у тому числі військовослужбовців) та/або представників, які відкрито або приховано діють від імені РФ на території України або з територій інших держав проти України; популяризація та глорифікація такої діяльності, використання відповідної символіки. Відомо, що на тимчасово окупованих територіях заклади освіти та їхніх працівників примушують до ведення діяльності, яка відповідає ознакам рашистської пропаганди, що безпосередньо впливає на формування картини світу, світогляду та ідентичності неповнолітніх українців, поєднуючись із медійними впливами РФ. Медіаосвіту як елемент системи національної безпеки в цих умовах належить розглядати не лише як систему профілактики і розвитку інформаційної стійкості, а і як засіб інформаційно-психологічної реабілітації від злоякісної ворожої пропаганди.

Колективна психотравматизація дітей і батьків через події війни змінює середовище розвитку дитини і створює нові ризики та освітні розриви, пов'язані з пригніченням когнітивних функцій тривалими інтенсивними стресовими переживаннями. Високий рівень стресових симптомів підтверджують українські і зарубіжні соціологічні дослідження: на рівні 30,8 % – за критеріями ПТСП (Ben-Ezra, Goodwin, Leshem, & Namata-Raz, 2022), 42,6 % – за критеріями КПТСП (Levin et al., 2023); близько 45% опитаних у серпні 2022 р. зазначили, що мають стресовий досвід, пов'язаний з переглядом фото і відеоматеріалів про події війни (Naydonova, Chunikhina, Naydonov, Yermakov, & Khobta, 2023). Нещодавні дослідження Інституту соціології НАН України під час репрезентативного масового опитування в жовтні 2023 р. показали, що переживання через побачене і почуте в медіа є актуальним стресором для 81 % опитаних. Медіаспоживання в цій ситуації може відігравати як роль протектора, поліпшуючи психологічні стани, так і роль додаткового стресора, який виснажує і підриває здоров'я. Це стосується також усіх суб'єктів освітнього процесу, які забезпечують неперервність освітнього процесу в надзвичайних умовах (Найдьонова, Найдьонов, Григоровська, & Умеренкова, 2021; Найдьонова, Найдьонов, & Григоровська, 2022). Медіаосвіта, спрямована на формування ефективної саморегуляції медіаспоживання (не лише новинного, а й розважального контенту), стає безпосереднім засобом збереження психічного здоров'я і психологічного добробуту.

Водночас проблема медіатравматизації війною та інформаційно-

психологічної стійкості населення до ворожих впливів є необхідними, але недостатніми змінами в системі медіаосвіти. У ворожих намірах РФ щодо знищення України – створення болючої рани на тілі нашого суспільства, щоб зупинити наше прагнення розвиватися і перемагати в конкурентній боротьбі, щоб звунити через страждання нашу свідомість лише до виживання і лише до сьогодення. Тому маємо формувати у молоді уявлення про позитивне майбутнє і прагнення до розвитку й добробуту попри всі воєнні трагедії і негаразди, оскільки уявлення про позитивне майбутнє, взаємопідтримка і зріла ідентичність – основа морально-психологічної та інформаційно-психологічної стійкості демократичного суспільства.

Цифрова трансформація суспільства спрямована в майбутнє, і цей її позитивний психологічний потенціал має бути усвідомлено використаний педагогічною спільнотою, зокрема медіаосвітянською. Цифрові трансформації – це глобальний, європейський і загальноукраїнський тренд використання комп'ютерних (цифрових) технологій, який реалізується в усіх сферах життя, зокрема змінює і систему медіа. Цифровізація має інноваційний характер і принципово спрямована в майбутнє. Цифрові технології сьогодні розвиваються як у військовій справі (наприклад, дрони), так і в усіх цивільних сферах, як-от: надання адміністративних послуг, фінансово-банківська сфера, торгівля, транспорт, сільське господарство, інші виробництва тощо. У контексті Європейської цифрової декади будь-яке гальмування цифровізації є чинником, що відкидатиме Україну на периферію економічного розвитку і втрати конкурентних переваг.

Метою статті є аналіз стану європейської та української медіаосвіти в контексті війни і цифровізації для обґрунтування нової концепції цифрової медіаосвіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. В освіті цифровізація здійснюється потужною спільнотою компетентних педагогів, які понад 30 років працюють у сфері комп'ютеризації освіти, інформаційної галузі, розвитку STEM-STEAM-освітніх ініціатив. Спільнота медіаосвітян сформувалася в Україні протягом останніх 15 років завдяки всеукраїнським медіаосвітнім експериментам і громадським ініціативам; наразі вона порівняно з іншими спільнотами менш інституалізована, але від того не менш значуща для розвитку суспільства. Непродуктивним шляхом є намагання розглядати взаємодію цих двох спільнот у форматі підпорядкування: чи медіаграмотність є частиною цифрової грамотності, а чи цифрова грамотність – частиною медіаграмотності? На жаль, саме такі дискусії досить часто розгортаються на спільних майданчиках

обговорення майбутніх завдань і під час публічних заходів (конференцій, форумів), у кулуарах та в різноманітних робочих групах. Непродуктивна постановка питання часто блокує процеси об'єднання зусиль для отримання синергетичного ефекту.

Сучасні соціально-психологічні знання дають змогу усвідомити: справедливі і перша, і друга тези – залежно від ідентифікації з певною спільнотою. Концептуально має йтися не про злиття чи підпорядкування, а про ефективну взаємодію для досягнення кращого результату для учнів, системи освіти і суспільства загалом. Медіаосвітянська спільнота, як більш мобільна й інноваційна від самого початку та інтегрована в різні освітні галузі, має рухатися швидше в бік концептуальної інтеграції. Представлений у статті аналіз дає змогу окреслити основні концепти, напрями руху і найбільш ефективні точки докладання зусиль.

Аналіз європейського досвіду щодо розвитку медіаграмотності спирається на дослідження провідних європейських інституцій у сфері медіаграмотності. Звіти про розвиток ініціатив з медіаграмотності в Європі, що базуються на результатах проведених масштабних досліджень, дають уявлення про динаміку і головні напрями інтеграційного руху на засадах чотирьох провідних організацій. Це: 1) Некомерційна міжурядова організація «Європейська аудіовізуальна обсерваторія» – European Audiovisual Observatory (EAO); 2) Міжнародна консультативна мережа експертів, які працюють над соціальним виміром освіти та навчання – Network of Experts working on the Social dimension of Education and Training (NESET); 3) Комітет експертів з якісної журналістики в епоху цифрових технологій (MSI-JOQ); 4) Європейська обсерваторія цифрових медіа (EDMO). Аналіз документів цих інституцій дав змогу виокремити ключові концептуальні моменти, формалізувати визначення та здійснити операціоналізацію понять, важливих для обґрунтування оновленої української концепції цифрової медіаосвіти.

Некомерційна міжурядова організація «Європейська аудіовізуальна обсерваторія» (EAO) – громадська організація, створена в 1992 р. для здійснення моніторингу медіа в європейських країнах і розроблення рекомендацій щодо політик у сфері медіа. Надає доступ до баз інформації про медіа, випускає щомісячні інформаційні бюлетені і річні звіти, а також тематичні аналітичні звіти. EAO нині охоплює 43 країни, зокрема й Україну з 2022 р. (хоч провідну профільну установу на мапі EAO не вказано). Заходи з підвищення медіаобізнаності та інформаційної грамотності (MIL) досить популярні в Європі. Доступними є результати різноманітних досліджень національних MIL-політик, але наразі бракує системного відображення практик медіаграмотності та дій у ЄС. Європейська комісія визнала таке відображення й картографування

необхідним заходом для ідентифікації найкращих практик і сприяння обміну знаннями між державами-членами, а відтак звернулася з проханням до Європейської аудіовізуальної обсерваторії (ЕАО) у складі Ради Європи в Страсбурзі зробити звіт про найважливіші проекти медіаграмотності національного чи регіонального охоплення, здійснені із січня 2010 р. до 2016 р. (*Mapping of media literacy...*, 2016). Це перше таке загальноєвропейське дослідження (базове картографування), мета якого – задокументувати заходи, які вживаються на національному та європейському рівнях щодо виховання та просування медіаграмотності, схвалене членами Експертної групи ЄС з медіаграмотності (MLEG¹). Вони запропонували таке визначення: медіаграмотність охоплює «всі технічні, когнітивні, соціальні, громадянські і творчі здібності, які дають громадянину змогу отримати доступ, мати критичне розуміння медіа та взаємодіяти з ними». Дослідження виявило, що основною зацікавленою стороною розвитку медіаграмотності є громадянське суспільство. Підтримку урядами ініціатив з медіаграмотності можна трактувати як підтримку інтересів громадянського суспільства і розвитку демократії.

Для операціоналізації умінь з медіаграмотності під час цього дослідження використано такі п'ять категорій:

1. *Творчість* (медіаторчість): наприклад, створення, побудова та генерування медіаконтенту.

2. *Критичне мислення*: наприклад, розуміння того, як працює медіаіндустрія і як медіа будують повідомлення; сумніви щодо мотивів виробників контенту, усвідомлений вибір та використання контенту; розпізнавання різних типів медіаконтенту та оцінювання вмісту на предмет правдивості, надійності і співвідношення ціни та якості; розпізнавання ризиків та управління онлайн-безпекою.

3. *Міжкультурний діалог*: наприклад, боротьба з радикалізацією і мовою ненависті.

4. *Використання медіа*: наприклад, можливість пошуку, навігації, а також використання медіаконтенту та послуг.

5. *Участь і взаємодія*: взаємодія, залучення в економічні, соціальні, творчі, культурні аспекти життя суспільства через медіа і сприяння демократії через участь та основні права. У звіті зроблено висновок, що серед запропонованих умінь медіаграмотності найбільше проектів у Європі спрямовується на розвиток критичного мислення, яке охоплює досить широке коло різноманітних аспектів, зокрема визначення правдивості інформації та безпекові питання, що мають велике значення

---

¹ Media Literacy Expert Group (MLEG)

для оновлення української концепції. Це дуже важливий концептуальний момент – взаємозумовленість безпекових питань і розумового розвитку.

Міжнародна консультативна мережа експертів, які працюють над соціальним виміром освіти та навчання (NESET) провела дослідження з виявлення доказово ефективних навчальних моделей розвитку медіаграмотності (McDougall, Zezulkova, Driel van, Sternadel, 2018). Медіаграмотність, згідно з визначенням Європейської комісії, тут розглядають як «здатність отримати доступ до медіа, розуміти і критично оцінювати різні аспекти медіа та медіаконтексту, створювати комунікації в різноманітті контекстів» (European Commission, 2007). Це визначення ґрунтується на трьох ключових елементах (Silver, 2009): 1) доступ до медіа та медіаконтенту; 2) критична здатність розшифровувати медіаповідомлення та усвідомлювати те, як медіа працюють; 3) креативність, комунікативні та виробничі навички. Медіаграмотність стосується медіаповідомлень інформаційного і творчого змісту тексту, звуку та зображень, що передаються всіма формами ЗМІ, включно з телебаченням, кіно, відео, вебсайтами, радіо, відеоіграми та соціальними мережами. Оскільки медіаграмотність стосується всіх медіа, поняття охоплює та об'єднує всі інші форми грамотності, зокрема цифрову грамотність (Perez Tornero, & Varis, 2010).

Дослідження NESET спирається також на більш сучасний концепт медіа- та інформаційної грамотності (MIL)¹, який охоплює компетентності та практики, що стосуються всіх видів грамотності, та призначений для підтримки розроблення політики та стратегій у різних сферах, як-от: інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), медіа, доступ до інформації та політики неформальної і формальної освіти (Grizzle et al., 2013). Концепт навчальних програм і компетентностей поєднує медіаграмотність та інформаційну грамотність під однією «парасолькою» (Wilson, Grizzle, Tuazon, Akyempong, & Cheung, 2011). MIL охоплює компетентності, які дають змогу громадянам: 1) розуміти роль і функції ЗМІ та інших постачальників інформації; 2) розуміти умови, за яких ці функції можуть виконуватися; 3) визнавати та формулювати *потребу* в інформації; 4) знаходити та отримувати доступ до відповідної інформації; 5) критично оцінювати інформацію і зміст медіа та інших постачальників інформації з погляду авторитету і поточної мети; 6) отримувати й систематизувати інформацію та медіаконтент; 7) синтезувати ідеї, абстраговані від змісту, або оперувати ними; 8) етично і відповідально доносити своє розуміння створених знань

---

¹ В українському перекладі найбільш відповідним терміном є «інфомедійна грамотність», який усталився завдяки проектам IREX в Україні.

до аудиторії у відповідній формі та відповідному середовищі; 9) уміти застосовувати навички ІКТ для опрацювання інформації та створення контенту, генерованого користувачами; 10) взаємодіяти зі ЗМІ та іншими постачальниками інформації для самовираження, свободи вираження поглядів, міжкультурного діалогу і демократичної участі¹.

У контексті дискусії щодо медіа та цифрової грамотності у звіті NESET розглянуто зв'язок концепцій цифрового громадянства і компетентностей демократичної культури. Концепція МІЛ пов'язана з іншими двома важливими для Європи концептами: 1) *базою компетентностей щодо демократичної культури* (Reference Framework..., 2018), яка охоплює цінності, ставлення, уміння і знання та критичне розуміння; 2) *концепцію цифрового громадянства*, що базується на системі компетентностей для демократичної культури і безпосередньо пов'язана з іншими поняттями, як-от: глобальне громадянство, глобальна компетентність, цифрова компетентність, цифрова свідомість, цифрова грамотність, цифрова медіаграмотність (Frau-Meigs, O'Neill, Soriani, & Tomé, 2017).

Концепт цифрового громадянства стосується чотирьох основних конститутивних елементів, близьких до поняття медіаграмотності і деяких його основних сфер компетентностей (зокрема доступ, створення, дії та агентність): 1) компетентне і позитивне *залучення* до цифрових технологій (створення, робота, обмін, спілкування, дослідження, гра, спілкування та навчання); 2) активна та відповідальна *участь* (цінності, ставлення, уміння, знання) у спільнотах (місцевих, національних, глобальних) на всіх рівнях (політичному, економічному, соціальному, культурному та міжкультурному); 3) участь у подвійному процесі *навчання* впродовж життя (у формальній і неформальній та неформальній освіті); 4) постійне відстоювання людської *гідності*.

У звіті NESET освіту для медіаграмотності (media literacy education – англomовний еквівалент терміна «медіаосвіта») розглядають не лише як набір компетентностей, які мають розвивати учні, а і як вимір *вольовий*, адже самі по собі компетентності не можуть забезпечити всіх інструментів, потрібних молоді для критичного сприймання медіа. Звіт призначений для оцінювання того, чи достатньо практик освіти медіаграмотності для культивування активних форм громадянства, заснованих на демократичних цінностях і поглядах. У звіті підкреслюється, що всі зазначені компетентності працюють разом, щоб підтримати активну участь учнів у навчанні через процеси споживання/користування та створення медіаповідомлень. Компетент-

---

¹ Тут і далі переклад англomовних джерел авторський (Л. Найдюнової).

ності можуть бути підтримані в початковій і середній освіті шляхом інтеграції медіаграмотності в шкільну програму, а також завдяки проведенню спеціалізованих занять у класі, які стосуються, наприклад, дезінформації. Компетентності щодо медіаграмотності також підтримуються сприятливими контекстуальними факторами, наприклад: відповідною освітою вчителів, сприятливим шкільним середовищем та різними формами партнерства з місцевими громадами. Для активної участі в демократичному суспільстві уміння медіаграмотності є необхідними, оскільки вони дають громадянам доступ до медіа, їх розуміння і можливість застосування, а також заохочують через громадянську активність «використання учнями свого голосу» – шляхом залучення до онлайн-заходів, їх організації. Усе це сприяє активізації громадянської компетентності і навчає свободи висловлювань, участі в публічній сфері життя суспільства, значна частина якої відбувається в медійному просторі.

Комітет експертів з якісної журналістики в епоху цифрових технологій (MSI-JOQ¹), який є підпорядкованим органом Керівного комітету Ради Європи з питань медіа та інформаційного суспільства (CDMSI²), провів 2020 р. дослідження медіаграмотності з боку медійних інститутів (Supporting Quality..., 2020). Дослідники розробили мапу МІЛ-умінь, які можуть допомогти людям визнавати і цінувати якісну журналістику.

Медіа- та інформаційна грамотність (MIL) у цьому проекті охоплює когнітивну, технічну і соціальну сторони знань та умінь, які дають громадянам змогу ефективно отримувати доступ до медіаконтенту й критично аналізувати інформацію, надають знання та вміння розуміти, як функціонують, фінансуються та регулюються медіа, а також підтримують довіру та забезпечують компетентність щодо приймання обґрунтованих рішень про те, які медіа вони використовують. МІЛ є ключем до розуміння *етичних* наслідків функціонування медіа і технологій, а також ефективного спілкування, зокрема шляхом інтерпретації, створення та публікації вмісту. Незалежно від віку чи соціалізації, МІЛ допомагає людям правильно керувати інформацією, приймати обґрунтовані та самостійні рішення в особистому житті, соціальному та робочому аспектах життя. МІЛ сприяє демократії, оскільки вона заснована на *правах людини* та верховенстві права, передбачає публічні і вільні дебати для формування думки. Спільні знання та спільна історія мають вирішальне значення для соціальної

---

¹ Committee Of Experts On Quality Journalism In The Digital Age (MSI-JOQ).

² Steering Committee on Media and Information Society (CDMSI).

згуртованості, а вміння МІЛ збільшують внесок і частку кожного громадянина в ці суспільні блага, як і якісна журналістика має вирішальне значення для забезпечення екосистеми медіа та інформації, на яку громадяни можуть покластися. Якісна журналістика визначається на ціннісних засадах – з її непохитною відданістю прагненню правди, чесності й точності, незалежності, прозорості та людяності, а також із сильним почуттям суспільного інтересу в сприянні підзвітності в усіх секторах суспільства. Перед організаціями, установами та окремими тренерами, які займаються поширенням МІЛ, гостро постає потреба в розумінні того, як люди думають і приймають рішення, коли мають справу із цифровими медіа, – включно з усвідомленням ірраціональності, упередженості, неточності та брехні. Це фактично запит на більш глибоку психологічну компетентність як складник сучасної медіаграмотності.

Європейська обсерваторія цифрових медіа (EDMO) – проєкт протидії дезінформації. Цей проєкт фінансується ЄС, взаємодіє з національними урядами країн членів ЄС, базується на консорціумі університетів та охоплює 14 хабів 27 країн ЄС. EDMO об'єднує фахівців із перевірки фактів, експертів із медіаграмотності й академічних дослідників для розуміння та аналізу дезінформації в співпраці з медіаорганізаціями, онлайн-платформами та фахівцями з медіаграмотності. EDMO розгортає платформу для підтримки роботи мультидисциплінарної спільноти з досвідом у сфері онлайн-дезінформації. EDMO сприятиме глибшому розумінню суб'єктів дезінформації, векторів, інструментів, методів, динаміки поширення, цілей і впливу на суспільство.

Дослідження EDMO, проведене 2022 р., спрямоване на аналіз ініціатив протидії дезінформації, яка зросла через російсько-українську війну (Livingstone, 2022). Майже половину всіх ініціатив спрямовано на широку громадськість. На другому місці за поширеністю – ініціативи для педагогів і батьків, а діти чи студенти здебільшого були вторинними бенефіціарами. Виявилося, що є небагато ініціатив, спрямованих на охоплення конкретних груп ризику, які можуть бути більш сприйнятливими до дезінформації або найбільше потребують надійної інформації. Найчастіше ініціативи з медіаграмотності надавалися як онлайн-ресурси. При цьому про них аудиторія має дізнатися і захотіти їх використати – у цьому вбачається обмеженість наявних цифрових інструментів розвитку медіаграмотності. Тобто інформативні сторінки для батьків будуть корисні лише в тому разі, якщо батьки справді їх шукатимуть, а онлайн-лекції чи відео можуть бути дуже доступними, але на практиці ймовірність того, що людина їх самостійно шукатиме, досить

мала.

Отже, у європейських картографічних доказових дослідженнях ініціатив з медіаграмотності зафіксовано наявний рух до використання цифрових інструментів. Попри наявність концептів цифрового громадянства, у медіаосвіті цей напрям представлено недостатньо. Разом з тим нещодавні європейські ініціативи і документи 2023–2024 років щодо Цифрової декади в Європі означили перспективи активізації руху в цьому напрямі. Крім використання цифрових онлайн-ресурсів, ігор і застосунків як засобів розвитку медіаграмотності, європейський контекст цифрової трансформації дає чіткі орієнтири сучасного розуміння цього концепту – цифрова грамотність – як парасолькового.

Завдання подальшого аналізу – виявити, наскільки в українських реаліях медіаосвіти і цифрової грамотності враховуються європейські тенденції для обґрунтування концепції цифрової медіаосвіти як одного з напрямів євроінтеграції системи освіти і стратегії цифрової трансформації суспільства та освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом цифровізація – один із п'яти найпотужніших викликів, які стоять перед людством загалом й усвідомлюються в Європі (серед таких як зміна клімату, здоров'я, економіка і рівність) (2030 Digital Compass..., 2021). У складному і всеохопному процесі цифровізації можна виокремити кілька важливих граней цих викликів: а) цифрові сервіси (послуги), б) цифрові ринки, в) цифрові фінанси, г) штучний інтелект, д) цифрова приватність та економіка даних, е) дезінформація (Europe's Digital..., 2019). В основних європейських документах щодо стратегій цифрової трансформації суспільства та освіти до 2030 р. – 2030 Digital Compass (Communication..., 2021), DigComp2.2 (Vuorikari, Kluzer, & Punie, 2022), Digital Decade Policy Programme 2030 (Decision..., 2022) – серед головних напрямів цифровізації визначають такі: уміння (skills), врядування (government), інфраструктура і бізнес. Європейський шлях до цифрової економіки і суспільства — це солідарність, процвітання та стійкість, що базується на наснаженні (розширенні прав і можливостей) громадян і бізнесу, забезпеченні безпеки та стійкості цифрової екосистеми і ланцюжків постачання. У першому напрямі мається на увазі масова цифрова умілість громадян і висока цифрова майстерність професіоналів. У конкретних показниках Цифрової декади цей напрям передбачає підготовку і працевлаштування 20 млн фахівців ІТ-сфери з більшим гендерним балансом і забезпеченням 80% уміннями користуватися цифровими технічними засобами в повсякденному житті. Найчастіше для опису цих умінь використовують поняття комп'ютерної та інформаційної

грамотності (CIL¹), яке стосується здатності студентів отримувати доступ до цифрової інформації, оцінювати та продуктивно використовувати її. Більш інтегрований концепт інформаційної, комп'ютерної та цифрової грамотностей (що використовується в ICILS²) наголошує на вмілості мислення вищого рівня, яка потрібна студентам, щоб ідентифікувати факти та ділитися в Інтернеті тією інформацією, яка є надійною і заслуговує довіри. Уміння комп'ютерного мислення (СТ³) пов'язані зі здатністю студентів *концептуалізувати проблеми та формулювати рішення* способами, які можуть бути реалізовані комп'ютером. Так, наприклад, студентів оцінюють за їхньою здатністю описувати і розв'язувати проблеми за допомогою середовища візуального кодування.

Міжнародний моніторинг цифрової та інформаційної грамотності, проведений 2018 р. (Fraillon, Ainley, Schulz, Friedman, & Duckworth, 2020), показав, що молоді люди не розвивають складні цифрові вміння, просто зростаючи на цифрових пристроях, а забезпечення студентів чи вчителів ІКТ-обладнанням недостатньо, щоб поліпшити їхні цифрові технологічні (користувацькі) уміння. Даються взнаки також цифрова нерівність і цифровий розрив, пов'язані із соціально-економічним статусом учнів (вимірюється за професією батьків, освітою та кількістю книг у домі), тому розбіжності цифрової грамотності всередині країни більші, ніж між країнами.

Спираючись на визначення Міжнародного союзу електрозв'язку (ITU4, 2018), сформульовані в європейському інтеграційному проєкті Horizon UE консорціуму ySKILLS5 (d'Haenens, 2023; Vissenberg et al., 2022; Rużalski, 2023), що був представлений на Першій Європейській конференції з цифрової та інфомедійної грамотності⁶, цифрова грамотність є як функціональною, так і ціннісною характеристикою, що охоплює «здібності, необхідні для взаємодії з технологіями у спосіб, який дає людям змогу формувати, а також використовувати цифрові платформи та середовища, засновуючись на знаннях про те, чому ІКТ роблять те, що вони роблять, і якими можуть бути наслідки цих дій для

---

¹ Computer and information literacy (acronym: CIL).

² International Computer and Information Literacy Study (acronym: ICILS). <https://www.iea.nl/studies/iea/icils/2023>

³ Computational thinking (acronym: CT).

⁴ The *International Telecommunication Union* (acronym: ITU). <https://www.itu.int/en/Pages/default.aspx>

⁵ Youth Skills (acronym: ySKILLS). <https://yskills.eu/>

⁶ The European Digital and Media Literacy Conference in Brussels From Tuesday 27 February 2024 until Friday 1 March 2024.

<https://www.mediawijs.be/en/medialiteracymatters>

окремих людей і суспільства» (Smahel et al., 2023: 13). Тобто цифрова грамотність передбачає не лише вміння і знання. Розрізняють чотири виміри цифрової грамотності: 1) технічна та операційна, 2) навігація та обробка інформації, 3) спілкування і взаємодія, 4) створення та виробництво контенту (Smahel et al., 2023). Запропонована uSKILLS модель цифровізації освіти охоплює три головні блоки індивідуальних і соціальних чинників: 1) *цифрову участь* – залученість до цифрового середовища (з такими складниками як доступність, рівні активності, оцінка ризиків і можливостей); 2) *добробут* (психологічний, когнітивний, соціальний і фізичний) і 3) *власне цифрову грамотність*, складники якої розподілені за двома осями – функціональних умінь і критичних знань, що відповідають трьом основним блокам (технічний та операційний складники; інформаційна навігація та обробка; комунікація і взаємодія суб'єктів) з додаванням четвертого – створення контенту і продукування коду. Саме такий дизайн пропонують для інтеграції інформаційної і цифрової грамотності для освітніх практик у європейському контексті.

На нашу думку, попри наявність тривалої історії розвитку медіаграмотності в Європі, досвіду швидкого і скоординованого реагування екосистеми медіаграмотності на виклики війни суттєво бракує. Український досвід має бути зорієнтований на те, щоб дати вагомий поштовх розвитку європейських практик реагування на надзвичайні виклики. Реакція європейської екосистеми медіаграмотності на виклики війни зосереджується насамперед на дезінформаційному складнику деформації медійного поля війною. Для українських реалій додатково з викликом дезінформації постає завдання протидії викликам медіатравматизації для захисту психічного здоров'я, оскільки медіа, висвітлюючи події війни, створюють додаткові стресори і запускають тригери ретравматизації – повторного переживання вже пережитих психологічних травм. Останні дослідження медіаефекту російсько-української війни на населення різних країн (Begic, Greenglass, Hints, Karkkola, & Buchwald, 2023; Castro, Dias, & Madeira, 2023; Palgi, Greenblatt-Kimron, Ben-Ezra, & Shrira, 2023) підтверджують, що цей аспект не є унікальним для українського суспільства.

Аналіз української екосистеми медіаосвіти та різних ініціатив з медіаграмотності ми провели, використавши, крім методу кабінетних досліджень (аналіз чинних документів, онлайн-джерел), результати всеукраїнських експериментів з розвитку медіаосвіти, зокрема зміст обговорень на щорічних стратегічних сесіях із залученням широкого кола громадськості, що працює в цій сфері.

Протягом останніх років розширилися державні ініціативи з медіаграмотності, що започатковуються на високому урядовому рівні.

Уперше в законодавчому полі дається визначення медіаграмотності в Законі України «Про медіа» (Закон України «Про медіа», ст. 29): *медіаграмотність* – навички та знання, які дають користувачам змогу ефективно і безпечно користуватися медіасервісами. У такому застарілому визначенні медіаграмотність зводиться лише до сервісних функцій, не відбивається суспільно активна спрямованість медіаграмотності, як це характерно для європейських документів. Проте визначення терміна «медіаграмотність» у Законі України є дуже позитивним досягненням, адже медіаграмотність однозначно вводиться в українське правове поле і відкриває нові можливості для розвитку дискурсу медіаграмотності на високому урядовому рівні, зокрема для формування освітніх політик. Робота над подальшою концептуальною синхронізацією в річницю євроінтеграційних процесів і надалі залишатися дуже актуальним завданням.

Розвиток чи формування критичного мислення (імпліцитна наявність компонентів медіаграмотності) як завдань чи засобів так чи інакше згадується в численних законодавчих ініціативах, зокрема в законах України «Про освіту» (ст. 12), «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (ст. 3), Стратегіях інформаційної безпеки (Указ Президента України №685/2021), Національній молодіжній стратегії до 2030 року, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, Концепції розвитку цифрових компетентностей та ін.

Розвивається інституційна спроможність громадського медіаосвітнього руху, що об'єднує різні ініціативи і проекти. Міністерство культури та інформаційної політики (МКІП) 2021 р. започаткувало Національний проєкт «Фільтр»¹, місія якого – координація ініціатив з медіаграмотності в Україні, об'єднання зусиль держави, громадського сектору, міжнародних організацій та медіаспільноти задля підвищення рівня медіаграмотності українців. «Фільтр» координує насамперед громадські грантові проєкти IREX², АУП³ тощо, проводить

---

¹ Національний проєкт з медіаграмотності Міністерства культури та інформаційної політики «Фільтр». <https://filter.mkip.gov.ua/>

² International Research & Exchanges Board, Ukraine. Strengthening Media Literacy in the Ukrainian Education System. The Learn to Discern in Education (L2D-Ed) program. <https://www.irex.org/project/strengthening-media-literacy-ukrainian-education-system>

³ БФ «Академія Української преси». <http://medialiteracy.org.ua>

роботу з іноземними партнерами, координує акції всеукраїнського рівня (наприклад, всеукраїнський тест з медіаграмотності), масові заходи. Онлайн-ресурс «Фільтр» усе більше виконує функцію представлення українських ініціатив і ресурсів з медіаграмотності у форматі сервісу «єдиного вікна», де представлено карту українських практик медіаграмотності. Недоліком цього ресурсу залишаються відомчі кордони. Так, зокрема, ініціативи і ресурси Міністерства освіти і науки, Національної академії педагогічних наук України, аналітичні матеріали Інституту стратегічних досліджень не представлено на цьому порталі, залишаються непрозорими процедури ухвалення рішень і критерії відбору матеріалу. Нещодавно проведено експертне обговорення Стратегії МКІП з розвитку медіаграмотності. На жаль, це не Національна стратегія (як було анонсовано раніше), а суто відомча міністерська, спрямована на реалізацію Стратегії інформаційної безпеки. У проєкті нової Стратегії медіаграмотності МКІП не робить цілком очікуваний медіаосвітнянською спільнотою акцент на пріоритетності завдань формування *політик* ефективного забезпечення медіаграмотності населення, натомість пропонується досить заплутана концептуально-понятійна структура, яку обговоримо нижче.

Численними є в Україні ініціативи у сфері інформаційної безпеки для протидії втручанням російської пропаганди та дезінформації. Утворено *Центр протидії дезінформації*¹, який є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України (рішення РНБОУ від 11 березня 2021 р., що набрало чинності після опублікування Указу Президента України від 19 березня 2021 р. № 106). Міністерство культури та інформаційної політики – ініціатор створення *Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки*². Широкої популярності набувають проєкти протидії дезінформації з міжнародною підтримкою: Детектор медіа (DisinfoChronicle), Стопфейк (StopFake), Інтерньюз-Україна (Медіамейкер), Vox Ukraine (Propaganda Diary) та ін.

Варто також наголосити, що питання медіаспоживання для підтримки психічного здоров'я знаходять відгук у формі ініціатив громадськості та міжнародної підтримки. Так, новий етап проєкту комплексного розвитку інфомедійної грамотності IREX «Вивчай і розрізняй» базується на розробках відділу психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України (комплект «Медіапсихологія війни»)

---

¹ Офіційний сайт Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України <https://cpd.gov.ua/>

² Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки <https://spravdi.gov.ua/>

щодо травмазцілювальної медіаосвіти. Є проекти БФ Академії української преси (АУП), зокрема регіональні, котрі виграли провідні ОШПО, які протягом 10 років брали участь у всеукраїнських експериментах (наприклад, проєкт Миколаївського ІППО «МедіаВідновлення», що став переможцем конкурсу грантових мініпроєктів «Медіаосвіта воєнного часу: нові виклики, ресурси та авдиторії»; регіональний координатор – Максим Запорожченко).

На відміну від європейських практик, нам в Україні бракує спеціалізованих проєктів медіаграмотності для підтримки інклюзивної освіти (для нейронетипових дітей, з розладами аутичного спектру, незрячих тощо), а також специфічних проєктів для професійно-технічної і професійної освіти, особливо в природничих і технічних галузях освіти. Актуальним залишається завдання синхронізації розвитку медіаосвіти з реформою освіти «Нова українська школа», зокрема розроблення навчальних програм і ресурсів для профільної старшої школи.

Створено досить велику кількість онлайн-ресурсів з розвитку медіаграмотності та критичного мислення, зокрема на платформах Prometheus, EdEra, «На урок», StopSexting тощо, зокрема освітні серіали на цифровому порталі «Дія. Цифрова освіта». Практики медіаграмотності все більше об'єднуються з ініціативами цифрової грамотності, оскільки одним із головних напрямів в обох цих рухах є питання безпеки людини (дитини) в медіа і кіберпросторі.

Для створення інтегрованої концепції цифрової медіаосвіти в Україні важливим є співвіднесення медіаграмотності з ініціативами розвитку цифрової грамотності, оскільки в європейському контексті проявляється тенденція поєднання цих двох напрямів суспільних рухів. Тому варто провести концептуальний аналіз інтеграції, здійснюваний із двох напрямів – від інформаційної політики і від цифрової трансформації під егідою відповідних міністерств – МКІП і Мінцифри.

Аналіз українських варіантів інтеграції цифрової та інфомедійної грамотності

Варіант МКІП. Запропоноване в згаданому вище проєкті Стратегії МКІП концептуальне рішення інтеграції цифрової і медіаграмотності є досить еkleктичним і нечітким. Так, зокрема, пропонується структура із трьох груп компетентностей: 1) уміння розуміти і критично оцінювати контент з різних джерел та відповідально споживати інформацію; 2) уміння споживати контент у безпечний і захищений спосіб; 3) відповідальне створення контенту і використання медіа для підвищення добробуту як окремого індивіда, так і суспільства загалом. Основи такої класифікації чітко не виписано в документі, групи взаємно перетинаються. Так, наприклад, уміння відповідально споживати

інформацію цілком можна вважати родовим поняттям стосовно вміння споживати контент у безпечний і захищений спосіб. У назві третьої групи серед перерахованих суб'єктів, на добробут яких має спрямовуватися відповідальна медіаторність, не згадуються громади – ключова ланка протидії тоталітарним конструкціям російської пропаганди.

Операціоналізація понять (наповнення цих груп конкретними вміннями) через перелік показників володіння компетентністю теж викликає критичні запитання. Так, у першій групі «Уміння розуміти і критично оцінювати контент ...» у показниках володіння компетентністю перераховано переважно вміння «сервісного» типу, похідні від журналістської моделі розуміння медіаграмотності (розпізнавати типи контенту, розуміти журналістські стандарти, оцінювати достовірність контенту, ідентифікувати фейки і маніпулятивний контент), доповнені вміннями регулювати емоції від повідомлень і регулювати медіаспоживання. Дещо окремо в цьому переліку, спрямованому суто на контент, згадується вміння обґрунтовувати власну позицію. Не представлені в цій групі вміння, що зазвичай входять у групу компетентностей критичного мислення, (наприклад, за визначенням МІЛ, що наводилося вище) – «розуміти роль і функції ЗМІ та інших постачальників інформації; розуміти умови, за яких ці функції можуть виконуватися». Це є принципово важливим в умовах деформацій інформаційного простору війною. Також не введено цільові обмеження щодо вміння обґрунтовувати власну позицію. Порівняймо з європейським визначенням уміння: «взаємодіяти з медіа та іншими постачальниками інформації для самовираження, свободи вираження поглядів, міжкультурного діалогу і демократичної участі». Для критичного розуміння контенту потрібне розуміння системи медіа та умов, у яких вона функціонує, зокрема під час війни, розуміння ролі вимогливості медіаспоживача, розуміння потреби в правдивій інформації для того, щоб медіасистема підтримувала демократичний розвиток суспільства.

Друга група компетентностей «Уміння споживати контент у безпечний і захищений спосіб» у своїх показниках переважно представляє ті вміння, які зазвичай відносять до цифрової грамотності: здатність захищати персональні дані й приватність; уміння розрізняти безпечні додатки та середовища; уміння захистити себе від шахрайства та зловживань в Інтернеті; розуміння принципів роботи штучного інтелекту та вміння використовувати його для повсякденних потреб; розуміння того, як алгоритми соціальних мереж та налаштування браузерів можуть впливати на добування інформації, яку споживає людина; уміння застосовувати цифрові технології для забезпечення власної

громадянської участі, вільного і відповідального самовираження та об'єднання зусиль заради спільного блага; застосування цифрового етикету в повсякденному житті. При цьому останні два уміння (застосовувати цифрові технології... і цифровий етикет) виходять за межі назви групи компетентностей «споживання контенту безпечним способом». Такий варіант інтеграції цифрової грамотності, коли він називається безпековим компонентом медіаграмотності, на нашу думку, є недосконалим.

Третя група компетентностей «Відповідальне створення контенту і використання медіа...» розкривається через показники, які частково перетинаються з першою і другою групами, оскільки мають різний рівень узагальнення: уміння створювати якісний контент за допомогою цифрових технологій (чому лише цифрових?); розуміння важливості авторських прав і повага до них; уміння висловлювати особисту думку засобами медіа, зокрема в соцмережах; використання можливостей онлайн-навчання; розуміння та протидія мові ворожнечі та соціальним стереотипам.

На етапі громадського обговорення ми висловили понад 30 пропозицій і зауважень до Стратегії, які наразі перебувають на стадії опрацювання. У підсумку цього етапу аналізу зазначимо, що, крім концептуальних неузгодженостей структури компетентностей та інших зауважень, хотілось би в українських стратегічних документах бачити більше концептуального відображення не лише євроінтеграційних тенденцій, а й специфіки контексту воєнного суспільства, зокрема протидії російській пропаганді, зокрема в соціальних медіа і розважальному контенті.

Варіант Мінцифри. Інституційним локомотивом розвитку цифрової грамотності в Україні стало Міністерство цифрової трансформації, яке розробило Концепцію розвитку цифрових компетентностей (Про схвалення..., 2021). За ініціативи Міністерства 2019 р. проведено перше в Україні дослідження з оцінювання цифрової грамотності населення (Міністерство цифрової..., 2019), яке започаткувало щодворічний моніторинг (Міністерство цифрової..., 2021; 2023). В основу визначення рівня володіння цифровими навичками в цих дослідженнях покладено методологію, яку використовує Європейська комісія для обчислення Індексу цифрової економіки та суспільства (DESI¹, 2017 р.), що ґрунтується на Рамці цифрових навичок, котра систематично оновлюється (остання версія Vuorikari, Kluzer, & Punie, 2022). DESI-2017 являє собою зведений індекс, що допомагає

---

¹ Digital Economy and Society Index.

відстежувати еволюцію країн-членів ЄС у сфері цифрової конкурентоспроможності. Використаний у дослідженні Мінцифри зведений індекс складається з п'яти індексів, які характеризуються більше ніж 30 індикаторами. Це: 1) можливість під'єднання (Connectivity) – вимірне поширення ширококутної інфраструктури та її якість, доступ до швидких і надшвидкісних ширококутних послуг, що є неодмінною умовою конкурентоспроможності; 2) людський капітал і цифрові вміння¹ (Human Capital and Digital Skills) – визначає компетентності, необхідні для ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); 3) використання Інтернету (Use of Internet Services) – враховує різні онлайн-активності, зокрема споживання онлайн-контенту, відеодзвінки, а також онлайн-покупки і банківські операції; 4) інтеграція цифрових технологій (Integration of Digital Technology) – оцінює діяльність підприємств з позиції впровадження ІКТ, тобто використання підприємством електронних рахунків-фактур, хмарних сервісів, можливість електронних продажів тощо; 5) цифрові державні послуги (Digital Public Services) – оцінює рівень розвитку послуг електронного уряду та електронної охорони здоров'я. Під кутом зору мети нашого аналізу важливою є насамперед операціоналізація другого і третього індексів, що безпосередньо стосуються завдань освіти, оскільки решта стосується більшою мірою створення цифрового середовища.

У цьому дослідженні в субіндексі «людський капітал і цифрові вміння» виокремлюють чотири типи цифрових умінь: 1) інформаційні, 2) комунікаційні, 3) уміння розв'язувати проблеми і 4) уміння працювати з програмним забезпеченням. Перші дві групи вмінь значною мірою перетинаються за змістовим наповненням з операціоналізаціями медіаграмотності. Так, *інформаційні* вміння описують: здатність визначати, знаходити, завантажувати, зберігати, впорядковувати та аналізувати цифрову інформацію з огляду на її актуальність та призначення. Однак критичний аспект медіаграмотності – визначення достовірності інформації та джерел її отримання – до переліку інформаційних умінь не включено (адже згадуються тільки актуальність і призначення). *Комунікаційні* вміння описують: здатність спілкуватися в

---

¹ Попри те, що в документах Мінцифри систематично використовується термін «навички» як еквівалент англійського *skills*, із погляду психологічної науки таке використання є помилковим, адже навички – це автоматизовані вміння (такий рівень умінь, коли вони можуть здійснюватися без участі свідомого контролю), тоді як для перекладу англійського терміна *skills* відповідно до контексту можна вживати «уміння», «майстерність», «звички». Тому, цитуючи документи, ми уникаємо помилкового використання терміна «навички» і заміняємо його на більш адекватний термін «уміння».

цифрових середовищах, обмінюватися ресурсами за допомогою онлайн-інструментів, зв'язуватися з іншими і співпрацювати за допомогою цифрових інструментів, взаємодіяти й брати участь у спільнотах і мережах. На жаль, за такого підходу вихолощеним стає ціннісний аспект взаємодії, зокрема громадянська участь у розвитку демократичного суспільства і контекст цифрового громадянства як характерна тенденція європейського розвитку поняття цифрової грамотності. Винятком є лише участь в онлайн-консультаціях або голосуванні з певних соціальних чи політичних питань (наприклад, підписання петиції, голосування за проекти громадського бюджету), що є дуже частковою операціоналізацією громадської участі. *Уміння розв'язувати проблеми* (дуже важливий компонент) стосуються такого функціоналу: визначати цифрові потреби та ресурси; приймати обґрунтовані рішення щодо того, які цифрові інструменти є найбільш підходящими відповідно до мети, або як потрібно вирішувати концептуальні проблеми за допомогою цифрових засобів; творчо використовувати технології; розв'язувати технічні проблеми; оновлювати власні і чужі компетентності. Долучення цієї групи вмінь найближче до психологічних рефлексивних компетентностей, спрямованих на саморозвиток, проте стосуються вони насамперед безпекових питань. Згадаймо, саме безпекові питання охоплено також у сфері медіаграмотності й особливо акцентовано в умовах війни. Бракує спрямованості на майбутнє, на розвиток.

Уміння працювати з програмним забезпеченням є найбільш специфічними саме для цифрової грамотності: створювати і редагувати новий вміст (від опрацювання тексту до зображень і відео), інтегрувати та переробляти попередні знання і зміст, створювати творче вираження для медіа, програмування, застосовувати права та ліцензії на інтелектуальну власність. Останні два вміння безпосередньо стосуються медіаторчості і найкраще інтегруються з поняттям медіакультури, яке згадується в нормативних документах державного рівня, зокрема в Стратегії інформаційної безпеки (2021).

Більш чітко структурованим є проєкт концептуально-референтної рамки цифрової компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників, запропонованої Мінцифри 2021 р. (Міністерство цифрової..., 2021). У цьому підході інформаційна і медіаграмотність позиціонована як один із компонентів цифрової компетентності поряд з комп'ютерною грамотністю і безпекою в цифровому середовищі. Дескриптори інформаційної та медіаграмотності цілком відповідають європейським моделям і відображають специфіку цифрової трансформації освіти: формування інформаційних потреб, пошук даних, інформації та контенту в цифрових середовищах, здійснення доступу до

даних, інформації та контенту і вміння переміщатися між ними. Ідеться про: створення та оновлення особистих стратегій пошуку; аналіз, порівняння та критичне оцінювання достовірності і надійності джерел інформації; аналіз, тлумачення, перевірку надійності джерел інформації; уміння розрізнати інформаційні джерела, які заслуговують на довіру, від шахрайських, пропаганду та інші маніпулятивні техніки; знання, що таке соціальний інжиніринг; уміння досліджувати проблеми за допомогою сучасних цифрових засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати висновки; уміння добирати, організовувати, опрацьовувати, зберігати дані, інформацію та контент у структурованих цифрових середовищах (Міністерство цифрової..., 2021, с. 21). Отже, інфомедійна грамотність стає суттєвою ознакою компетентного педагога в умовах цифрової трансформації. Проте важливий для системи освіти світоглядний дискурс, що є неодмінним складником демократичного функціонування медіа і розвитку соціуму, що суттєво відрізняє наше суспільство від тоталітарних режимів, на жаль, у дескрипторах і сферах педагогічної компетентності слабо акцентовано.

Тут хотілось би нагадати дискусію, яка розгорнулася під час оновлення концепції медіаосвіти в 2016 р. (Концепція впровадження..., 2016), коли стали очевидними інформаційні загрози російсько-української війни після окупації Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей. Пропозиція включити до медіаосвіти принцип патріотизму викликала певний спротив, оскільки нагадувала багатьом радянський пропагандистський дискурс. Час підтвердив правильність уведення тематики патріотизму в медіаосвіту, оскільки в умовах повномасштабного вторгнення саме патріотичні настановлення українців мобілізували колективні дії спротиву агресору. Надмірний спротив ідеологічному дискурсу як наслідок тоталітарної травми, імовірно, спрацьовує й зараз, незважаючи на те, що під час війни право на самостійний демократичний розвиток вартує життів. Правда життя полягає в тому, що ідеологічного вакууму не буває. На відміну від тоталітарної індоктринації демократичний підхід полягає в тому, щоб створювати умови для забезпечення прав і свобод громадян, вільного і відповідального самовираження – у межах чітких і правдивих правил спільного життя. Виключення світоглядних контекстів з рамки цифрових педагогічних компетентностей із цього погляду є неприпустимою помилкою.

Звісно, для повного відображення картини і тенденцій розвитку медіаосвіти в умовах цифровізації треба спиратися не лише на державні ініціативи, оскільки громадянське суспільство є лідером у цих процесах (див., наприклад, Картування сфери..., 2020; Трансформація сфери...,

2022), проте такий аналіз виходить за межі припустимих обсягів окремої статті. В Україні також започатковано моніторинг медіаграмотності населення за ініціативи ГО «Детектор медіа» (2024), проведено оцінку медіаграмотності старшого покоління Українським інститутом медіа та комунікацій (Медіаграмотність для людей..., 2023), проте в цій статті у своєму аналізі ми спиралися насамперед на державні ініціативи і документи.

Проведений нами критичний аналіз продемонстрував, що в обох варіантах інтеграції виявляється певне змішування понять, насамперед на рівні їх операціоналізацій. Те, що досі не визначено чітких концептуальних меж і форм інтеграції, призводить до термінологічної плутанини і породження непродуктивних суперечок замість взаємопосилення. Отже, аналіз практик і документів свідчить про те, що гостро назріла потреба концептуального подолання суперечностей двох зон інтенсивного розвитку українського суспільства, які мають принципову важливість для національної безпеки і забезпечення морально-психологічної стійкості українців в умовах тривалої війни. Концептуальна чіткість сприятиме усуненню невинуватої конкуренції за ресурси і дублювання, переводитиме взаємодію у формат співпраці для найкращого синергетичного результату. Підвищиться якість і рівень фаховості виконання проєктів як з розвитку цифрової грамотності, так і інфомедійної грамотності з чіткою спрямованістю на розв'язання актуальних завдань воєнного часу і повоєнного відновлення. Інформаційну грамотність (як першопоняття), медіаграмотність, інфомедійну грамотність, цифрову грамотність (як і концепт мультиграмотності, що описує більш деталізовані похідні – візуальну, інтернет-грамотність, дата-грамотність, соцмережеву, алгоритмічну тощо) завжди розглядали як сервісні, що працюють на користь людини і суспільства загалом. Відповідно на рівні операційному синергії можна досягати у формі розвитку конкретних умінь (особистісний контекст) для характерних ситуацій (середовищний контекст); ці вміння також можуть мати опцію широкого перенесення на інші ситуації (transferable skills).

Разом з тим світоглядний культурний складник, який виходить на забезпечення функціонування демократичної політичної системи суспільства з її цінностями людяності, протилежними тоталітарним режимам, більше опрацьована в громадських ініціативах інфомедійної грамотності. Цифрова грамотність більшою мірою має вихід в економічну, виробничу сферу, що забезпечує конкурентоздатність для спільного добробуту і процвітання суспільства. Освіта має враховувати обидва ці зовнішні середовищні контексти (площини), оскільки підготовка людського капіталу для економічної системи тільки тоді

забезпечуватиме сталий розвиток, якщо буде спиратися на чіткий світоглядний фундамент й орієнтуватися на психологічний добробут людини.

Нова концепція розвитку медіаосвіти в Україні має бути концепцією цифрової медіаосвіти – збережений і насажений світоглядний складник, характерний для медіаосвіти, спрямованість на забезпечення психологічного добробуту (а не лише безпекових питань), має включати і патріотизм в інформаційній сфері та кіберпросторі, важливі для стійкості і досягнення перемоги. Цифрова медіаосвіта має бути спрямована на сприяння формуванню багатомірної інтегрованої ідентичності (особистісної, громадської, спільотної, національної), позитивних цінностей і правдивої моральної позиції, зокрема щодо соціальної інклюзії і подолання будь-якої дискримінації. Руйнування згуртованості суспільства – одна з провідних цілей ворожої пропаганди та інформаційно-психологічних операцій. Цифровий компонент має бути включений в медіаосвіту ще й тому, що цифрові технології змінюють закономірності функціонування медіасистеми, а відповідно і медіаспоживання та медіаторчність. Усе більше ускладнюється інструментальний складник медіаторчності, який насичується цифровими вміннями – від користування застосунками до модифікації кодів або розвитку лоу-код-технологій. Разом з тим профорієнтаційний компонент та економічна сфера конкурентоспроможності переважно залишаються тим вектором, на який зорієнтована цифрова грамотність; він має бути також розширений і в цифровій медіаосвіті. На високому рівні майстерності потрібно ставити завдання інтеграції цифрової та інфомедійної грамотності під концептуальною парасолькою цифрового громадянства.

Концептуальна модель цифрової медіаосвіти. Запропонована в результаті проведеного аналізу концептуальна модель цифрової медіаосвіти (візуалізацію див. на рисунку) описує дизайн руху до інтеграції інфомедійної і цифрової грамотності в освіті під кутом зору завдань розвитку медіаосвітянської спільноти. У цифровій медіаосвіті як практиці розвитку людського капіталу (на індивідуальному, спільнотному і національному рівні) виокремлюємо три контекстуальні середовищні площини: 1) *безпекову*, що є традиційною, найбільш поширеною і пропрацьованою, яка в умовах війни наповнюється додатковим змістом – не лише захисними характеристиками від потенційних негативних медіавпливів та ворожої пропаганди і брехні, а й позитивними можливостями зцілення і розвитку з використанням медіа; 2) *світоглядну*, яка виводить медіа- і цифрову грамотність за межі суто сервісних умінь, а також додає ціннісний та етичний складники – заради

чого набувати і використовувати компетентності, навіщо потрібні ці вміння, як вони впливають через наші дії і вчинки на навколишній світ і життя – своє та інших людей, що перебувають в інших умовах і культурних спільнотах; 3) *економічну площину* – теж має цільовий характер, тобто описує аспект капіталізації, на що працює, що посилює цифрова та інфомедійна грамотність, даючи змогу приймати ефективні рішення, швидко і продуктивно використовувати наявні інформаційні, медійні і цифрові технологічні засоби, а зрештою, і створювати цифрові та інші інновації. (На рисунку ці контекстні площини позначено прямокутниками). У кожній із цих площин домінуватимуть чинники, пов'язані із ситуацією війни і воєнних втрат, які визначатимуть пріоритети повоєнного відновлення. Одним із головних середовищних викликів війни є втрати людського капіталу (як у демографічному аспекті, так і в сенсі освітніх втрат), які потрібно надолужувати, щоб забезпечити конкурентоздатність держави. Ці нові воєнні виклики загострюють потребу подолання залишків радянщини в освіті, хоч освіта й перестала відчувати тоталітарний тиск, подекуди він змінився бюрократичним, із формалізацією і вихолощенням головних цінностей людяності та справжніх інтересів дитини. Реформування освіти, яке триває, значно ускладнюється війною і стресовими перевантаженнями. Усвідомлення трьох контекстних площин викликів, які загострюються війною і в яких розгортаються ворожі інформаційно-психологічні операції, – це відповідь на дефіцит воєнного контексту в державних документах з медіа та цифрової грамотності (медіацифрової грамотності).

Три контекстні площини умовно окреслюють спрямованість на подальше використання розвинених у цифровій медіаосвіті компетентностей учнів. Ці середовищні контексти не є альтернативними, а взаємодоповнювальними і взаємопов'язаними, мають підсилювати один одного. Кожний із цих контекстів має специфічне наповнення у двох векторах: інфомедійному і цифровому. Вектори ці визначаються різними спільнотами, які мають різну історію життя і різні формати дискурсу, які розвиваються теж взаємопов'язано, але, як свідчить аналіз документів, слабо відрефлексовано. Інфомедійний дискурс має більше історичних зв'язків із культурним середовищем, а цифровий – із технологічним. Унаслідок зростання впливу технологій на культурне життя суспільства (цифровізацію культурних об'єктів, медіавиробництва і мовлення, інших аспектів) усе актуальнішою стає потреба суміщення та інтеграції дискурсів, принаймні у сфері освіти ця потреба є нагальною. Інтеграції цих векторів сприятиме чітке усвідомлення спільності контекстів, на які працюють обидва вектори. (На рисунку вектори позначено широкими стрілками).

Крім того, в освіті інтеграційну функцію виконуватиме розуміння внутрішніх психологічних закономірностей розвитку дитини, на ключові параметри якого працює освіта: мотиваційно-вольові, соціально-емоційні і розумові психологічні новоутворення учнів. Ці особистісні контексти є базовими орієнтирами для гуманістично спрямованої цифрової медіаосвіти, реалізують принцип людиноцентризму, який в епоху цифрових трансформацій з боку технократичного дискурсу оформлюється як ідея цифрового гуманізму. Саме завдяки особистісним контекстам як ключовим орієнтирам цифрова медіаосвіта може виконувати функцію інформаційно-психологічної реабілітації від злості, брехливого пропаганди. Цифрова медіаосвіта забезпечуватиме зростання соціально-психологічної і медіапсихологічної компетентності, яка дає змогу реалізувати дитиноцентричний підхід у сучасній українській освіті в процесі створення освітніх середовищ у найвищих інтересах розвитку дитини. Ці середовища мають підтримувати не лише зовнішню мотивацію, а й тренувати вольові процеси (наполегливість у долатті перешкод, стійкість намірів, цілеспрямованість, рішучість, уміння розв'язувати ціннісні конфлікти тощо), розвивати рефлексію і мислення. (Ці особистісні контексти позначено на рисунку овалами, спільними для обох векторів).

Основні концептуальні тематичні блоки цифрової медіаосвіти – змістові домени, що дістали свою концептуальну визначеність у різних підходах і реалізовані в численних практичних проєктах та освітніх ініціативах. (Ці тематичні блоки для обох векторів розвитку позначено на рисунку колами на перетині відповідних контекстів і векторів – це зони перетину тематичних блоків). Так, у межах світоглядного контексту виокремлюється блок реалізації демократичних цінностей, солідарності і громадської участі, який визначає тематичну спрямованість проєктів і подій у сфері розвитку цифрової медіаграмотності. Перелік умінь (показників володіння) охоплюватиме як традиційні для інфомедійної грамотності вміння – оцінити якість інформаційного джерела і повідомлення, розділити факти, інтерпретації і судження, розкодувати візуальні образи і символи, виокремити комунікативний намір авторів повідомлень і приховані маніпулятивні впливи тощо, так і особливості медіа, зумовлені цифровими трансформаціями медійної екосистеми (наприклад, розуміння роботи алгоритмів соціальних мереж, роль машинного навчання і штучного інтелекту в медіапроцесах та авторському праві, розуміння засад довіри до цифрових платформ і віртуальних середовищ, конструювання цифрової ідентичності, захист приватності в середовищах розширеної реальності тощо). Відповідно на рівні вектора цифрової грамотності цей блок розкривається через

тематику цифрового громадянства, соціальної інклюзії, патріотизму в кіберпросторі. Саме цих змістових акцентів бракує в стратегіях цифровізації і показниках обраної для моніторингу моделі. Натомість у напрямі розвитку інфомедійної грамотності вони досить добре опрацьовані, тому взаємозв'язок може дати серйозний синергетичний ефект для спільного блага.

На рівні безпекового контексту, пов'язаного зі світоглядним через розуміння впливу війни та її висвітлення в медіа на суспільство та освіту, акцент у тематичних блоках зміщується на ресурсні складники цифрової медіаосвіти, пов'язані з добробутом і регулюванням медіа та кіберпрактик для досягнення цілювального ефекту.

Економічний складник, спрямований на підвищення рівнів капіталізації і конкурентоздатності, скеровується у векторах на корисні дії, що є важливим аспектом забезпечення стійкості й пружності в умовах війни і повоєнного відновлення. Тематично на рівні інфомедійного вектора блок розкривається як уміння навігації в джерелах інформації та опрацювання контенту, що потребує розуміння функціонування екосистеми медіа, зокрема розуміння регулювання, саморегуляції та економічного аспекту медіа. На рівні цифрового вектора тематичне ядро утворюють складні цифрові користувацькі і кодувальні вміння. Цифрова медіаосвіта, показуючи важливість і доступність кодування, покликана усувати соціальні стереотипи та упередження проти метаматики, які, на жаль, дуже акцентовані в українському медіапросторі.

Отже, у запропонованій концептуальній моделі як складники цифрової медіаосвіти використано тематичні блоки (кола), похідні від двох векторів; середовищні контексти (площини) та особистісні контексти (овали). Контекстні складники (середовищні та особистісні) – це основа і підґрунтя для інтеграції векторів. Дотичність і взаємоперетин кіл позначають наявність у різних тематичних колах спільних індикаторів та операціоналізацій, які вже використовують різні спільноти для оцінювання ефективності власних зусиль. Усвідомлення спільності індикаторів вимірювання є важливим напрямом інтеграції.

Як і будь-яка концептуальна модель, ця також є розумовою конструкцією, яка розділяє взаємозумовлені і в практиці злиті (симультанні) одночасні процеси для кращого розуміння взаємовпливів і зв'язків у різних контекстах. Особистісний контекст розвитку дитини об'єднує спрямованість цифрової медіаосвіти на спільні для всієї освітньої системи результати – формування людського капіталу (у масштабі соціуму) та потужності громади (масштаб спільнот) і забезпечення психологічного добробуту, щасливого життя (у масштабі кожної людини). Для розуміння неперервності зв'язків усіх компонентів

моделі – блоків, векторів, зовнішніх середовищних і внутрішніх особистісних контекстів – можна уявити візуалізацію у формі об’ємної фігури, наприклад циліндра, у якому економічний і світоглядний контексти теж об’єднуються завдяки мотиваційно-вольовим психологічним механізмам усвідомлення потреб та активізації дій; світоглядний і безпековий – соціально-емоційними психологічними механізмами, представленими в комунікації і спільних діях; а безпековий та економічний – завдяки розуму суб’єктів, не лише критичному мисленню, а системному з рефлексією включно. Усі особистісні контексти в основі циліндра об’єднуються, що символізує єдність особистості. Усі зовнішні контексти зливаються у верхній площині циліндра, що символізує єдність соціального середовища.

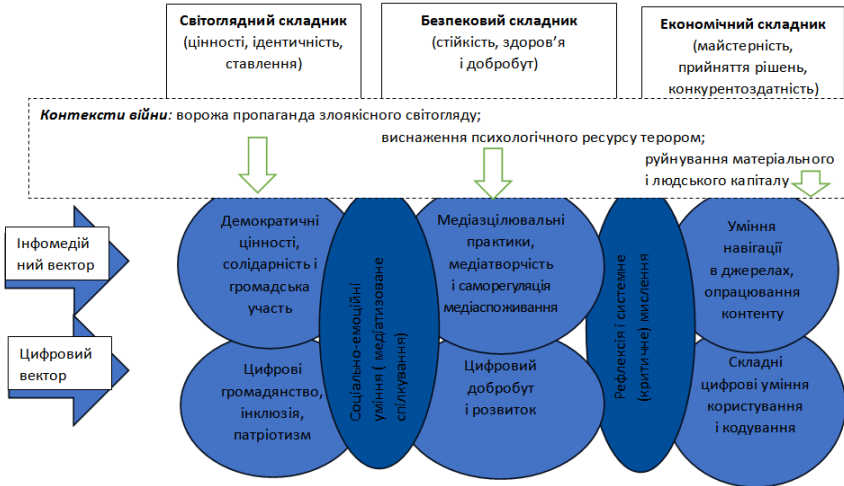

Рис. Концептуальна модель цифрової медіаосвіти

Об’ємність фігури дає змогу розмістити всередині уявної конструкції реальність спільнот: і територіальних спільнот – громад, і професійних груп, і навіть віртуальні спільноти кіберпростору, з якими вибудовує свою множинну ідентичність особа і в яких відбуваються колективні дії і триває життя. Усі зони дотику і взаємоперетину блоків – це зони інтеграції, які будуть розгортатися в міжпредметній мультидисциплінарній комунікації. Завдяки таким комунікативним майданчикам формуватиметься новий формат дискурсу, прояснитимуться

нові спільні операціоналізації понять, закладатимуться передумови для створення нових термінологічних і концептуальних рішень для кращого відображення реальності соціального поступу та особистісного розвитку. Звісно, перехід до об'ємної моделі дещо ускладнює її використання, адже потребує досить розвиненого візуального образного мислення, а проте розвиток технологій сприяє розвитку візуальних та анімованих (кліпових) складників мислення, характерних для цифрового покоління. Тому подальше ускладнення моделі в цьому напрямі є, на нашу думку, цілком припустимим. Базове статичне зображення моделі цифрової медіаосвіти пропонується для подальшого використання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати аналізу європейського досвіду підтверджують, що освітня система і суб'єкти освітнього процесу (вчителі, батьки та учні) залишаються провідною цільовою аудиторією для здійснення новацій у сфері медіаграмотності, спрямованих на подальшу цифровізацію. Цифровізація медіаосвіти у формі створення онлайн-ресурсів є необхідним, але недостатнім напрямом інтеграції. Потрібно збільшувати комунікативну активність цифрових ресурсів з медіаграмотності, їхню вбудованість у життя фахових спільнот, особливо у форматі безпосередніх зустрічей і взаємодії. Реагування європейської екосистеми медіаграмотності на російсько-українську війну зосереджується на протидії дезінформації, що для українського контексту є недостатнім.

Критичний аналіз української екосистеми медіаосвіти і державних ініціатив щодо розвитку медіаграмотності та цифрової грамотності громадян продемонстрував суттєвий поступ протягом останніх років. Проте суперечливість концептуалізацій і структурування операціоналізацій (показників, індикаторів для вимірювання) стає концептуальним бар'єром, який стримує інтеграційні процеси, породжуючи непродуктивну комунікацію і протистояння. У стратегічних державних документах досить слабо відображено специфіку воєнного часу, зокрема й надбання української медіаосвітянської спільноти, яка реагує на виклики війни.

У дискурсі розвитку цифрової грамотності недостатньо враховуються європейські концепції цифрового громадянства і набутки практики розвитку інфомедійної грамотності та вітчизняної медіаосвіти. У формуванні політик розвитку медіаграмотності в умовах цифровізації суспільства та освіти акцент робиться насамперед на безпекових питаннях, недооцінюється необхідність формування позитивної перспективи майбутнього.

Запропонована концептуальна модель цифрової медіаосвіти окреслює шляхи і механізми інтеграції інфомедійного і цифрового

вектора в освіті відповідно до викликів трьох контекстів (світоглядного, безпекового та економічного), які є системними мішенями для ворожої пропаганди в умовах воєнних дій. Людиноцентризм як провідний принцип визначається особистісною спрямованістю концептуальної моделі, що поєднує всі тематичні складники цифрової медіаосвіти відповідно до засад цифрового гуманізму і напрацювань вітчизняної медіапсихології.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення ступеня когнітивної прийнятності нового термінологічного дизайну для стейкхолдерів освіти, медійного і цифрового виробничого середовищ, а також полісімейкерів і представників громадянського суспільства для подальшого оформлення і практичного впровадження концепції цифрової медіаосвіти на середньострокову перспективу (орієнтовно до 2030–2035 років).

Список використаних джерел

ГО «Детектор медіа» (2024, Квітень). *Індекс медіаграмотності українців 2020–2023 (четверта хвиля). Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження*. Взято з <https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/225738/prezentatsiya.pdf>

ГО «Український інститут медіа та комунікації». (2023). *Медіаграмотність для людей старшого віку (60+). Аналітичний звіт*. Київ. Взято з https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/UMCI_MediaLiteracy_60_UA.pdf

Закон України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» № 2265-IX (2022, 22 травня) (Редакція від 31.03.2023). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>

Закон України «Про медіа» (2023). *Відомості Верховної Ради України*, 47-50, 120. (Редакція від 11.02.2024). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

Закон України «Про національну безпеку України» (2018). *Відомості Верховної Ради України*, 31, 241. (Редакція від 31.03.2023). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

Картування сфери медіаграмотності в Грузії, Латвії, Молдові та Україні (2020). Взято з <https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/Kartuvannia-mediahramotnosti.-Analitichnyy-zvit.-Ukraina.pdf>

Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). (2016). <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzhennya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/>

Міністерство цифрової трансформації України. (2021). *Дія. Цифрова*

освіта. Концептуально-референтна рамка цифрової компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників (проект). Взято з https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2900-2629_frame_pedagogical.pdf

Міністерство цифрової трансформації України. (2023). *Дослідження цифрової грамотності в Україні. Третя хвиля*. Взято з https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8800-ua_cifrova_gramotnist_naselenna_ukraini_2023.pdf

Міністерство цифрової трансформації. (2019, Грудень). *Цифрова грамотність населення України. MLS group*. Взято з <https://www.slideshare.net/mResearcher/ss-210277156>

Найдьорова, Л. А., Найдьонов, М. І., & Григоровська, Л. В. (2022). Медіатравма і симптоми посттравматичного стресового розладу у дітей. *Журнал сучасної психології*, 4(27), 56–70. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-4>. Взято з <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/3064/2909>

Найдьорова, Л. А., Найдьонов, М. І., Григоровська, Л. В., & Умеренкова, Н. Ф. (2021). *Інформаційні поведінка і потреби вчителів Донецької і Луганської областей України: інформаційний бюлетень. Листопад '2021*. Київ: ІСПП НАПН України. Взято з http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2021vd.pdf.

Постанова Верховної Ради України «Про використання політичним режимом Російської Федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» №9101 (2023). (Редакція від 31.03.2023). Взято з <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html>

Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації» (2021). № 167-р. Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

Трансформація сфери медіаграмотності в умовах повномасштабної війни в Україні (2022). Взято з <https://www.jta.com.ua/news-and-reports/uimk-pidhotuvav-analitychnyy-zvit-pro-transformatsiiu-sfery-mediahramotnosti/>

Указ Президента України «» № 685/2021 (2021, 28 грудня). Взято з <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

Цифрова грамотність населення України. Звіт за результатами загальнонаціонального опитування (2021). Взято з https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf

2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. (2021). Retrieved from <https://eufordigital.eu/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/>

Begic, P., Greenglass, E., Hints, T., Karkkola, P., & Buchwald, P. (2023). Mediation of cognitive interference on depression during the Russo-Ukrainian war in three national samples. *Journal of Health Psychology*. doi:10.1177/13591053231184065.

Ben-Ezra, M., Goodwin, R., Leshem, E., & Hamama-Raz, Y. (2022). PTSD

symptoms among civilians being displaced inside and outside the Ukraine during the 2022 Russian invasion. *Psychiatry Research*, 320, 115011. 10.1016/j.psychres.2022.115011

Castro, M., Dias, J. A., & Madeira L. (2023). Does the media (also) keep the score? Media-based exposure to the Russian-Ukrainian war and mental health in Portugal. *Journal of Health Psychology Special Issue: War, Terrorism, Genocide and Politicide*, October, 1–14.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (COM/2021/118 final). Retrieved from <https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118>

Decision (EU) 2022/2481 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 establishing the Digital Decade Policy Programme 2030 (Text with EEA relevance). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj>

d'Haenens, L. (2023). ySKILLS Policy Brief 4: The ySKILLS Research Network: Charting Pathways to Digital Youth Wellbeing. Retrieved from <https://zenodo.org/records/10423759>

Digital citizenship education and democratic participation. (2024, January 17). European School Education Platform. Retrieved from <https://school-education.ec.europa.eu/en/professional-development/courses/digital-citizenship-education-and-democratic-participation>

Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. (2019). Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en

European Commission (2007), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A European approach to media literacy in the digital environment, COM(2007) 833 final. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52007DC0833>

European Commission (2018). A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and disinformation. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en>

European Declaration on Digital Rights and Principles. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles>

Fraillon, J., Ainley, J., Schulz, W., Friedman, T., & Duckworth, D. (2020). Preparing for Life in a Digital World IEA International Computer and Information Literacy Study 2018. International Report. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). ISBN 978-3-030-38781-5 (eBook). Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-030-38781-5>

<https://www.iea.nl/sites/default/files/2020-04/IEA%20International%20Computer%20and%20Information%20Literacy%20Study%202018%20International%20Report.pdf>

Frau-Meigs, D., O'Neill, B., Soriani, A. & Tomé, V. (2017). Digital Citizenship Education. Vol. 1: Overview and new perspectives. Strasbourg: Council of Europe.

Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F. & Onumah, C. (2013). Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606>

Levin, Y., Ben-Ezra, M., Hamama-Raz, Y., Maercker, A., Goodwin, R., Leshem, E., & Bachem, R. (2023). The Ukraine-Russia war: A symptoms network of complex posttraumatic stress disorder during continuous traumatic stress. *Psychol Trauma*. August, 10. doi: 10.1037/tra0001522. Epub ahead of print. PMID: 37561433.

Livingstone, S. (2022, June 21). *Mapping European media literacy initiatives in response to the war in Ukraine – EDMO*.

Mapping of media literacy practices and actions in EU-28 (2016). European Audiovisual Observatory, Strasbourg. doi 10.2759/111731. Retrieved from <https://rm.coe.int/media-literacy-mapping-report-en-final-pdf/1680783500>

McDougall, J., Zezulcova, M., van Driel, B., & Sternadel, D. (2018). 'Teaching media literacy in Europe: evidence of effective school practices in primary and secondary education', NESET II report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from AR2_Teaching Media Literacy_NESET.pdf (bournemouth.ac.uk)

Naydonova, L., Chunikhina, S., Naydonov, M., Yermakov, T., & Khobta, S. (2023). War Trauma Consequences in Ukraine: Well-being and PTSD Symptoms in Urban Communities. *APA Convention*, Washington, DC, 2-5 August. Retrieved from <https://www.xcdsystem.com/apa/program/pBf12Ke/index.cfm?pgid=760>

Palgi, Y., Greenblatt-Kimron, L., Ben-Ezra, M., & Shrira, A. (2023). Trauma-related and risk factors associated with perceived exacerbation in psychological distress due to the Russo-Ukrainian war. *Psychiatry Research*, 328. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2023.115451>

Perez Tornero, J. M. & Varis, T. (2010). *Media Literacy and New Humanism*. UNESCO Institute for Information Technologies in Education. Retrieved from <https://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214678.pdf>

Pyżalski, J. (2023). Positive Internet use and online civic engagement versus active involvement in selected online risks – how are both connected in adolescents from six European countries? *Psychology, Society & Education*, 15 (3), 10–18. Retrieved from <https://doi.org/10.21071/psye.v15i3.16093>

Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC). Vol. 1: Context, concepts and model (2018). Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture/rfcdc-volumes> (укр. мовою <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-1-/1680966746>)

Silver, A. (2009). 'A European Approach to Media Literacy: Moving toward an

Inclusive Knowledge Society'. In Frau-Meigs, D. & Torrent, J. (Eds.), *Mapping media education policies in the world: visions, programmes and challenges*, pp. 11–15. New York: UN-Alliance of Civilizations. Retrieved from <https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/mars/source/resources/references/others/31%20-%20Mapping%20Media%20Education%20-%20UNESCO%202009.pdf>

Smahel, D., Mascheroni G., Livingstone, S., Helsper, E., Deursen van, A.J.A.M., Tercova, N. ... Alho, K. (2023). Theoretical Integration of ySKILLS: Towards a New Model of Digital Literacy. KU Leuven: ySKILLS. Retrieved from <https://zenodo.org/records/10090717>

Supporting Quality Journalism through Media and Information Literacy Council of Europe study DGI (2020). *Prepared by the Committee of experts on quality journalism in the digital age (MSI-JOQ)ю Council of Europe, January 2020*. Rapporteurs: Martina Chapman and Markus Oermann. Retrieved from <https://rm.coe.int/prems-015120-gbr-2018-supporting-quality-journalism-a4-couv-texte-bat-/16809ca1ec>

Vissenberg, J., d'Haenens, L., & Livingstone, S. (2022). Digital Literacy and Online Resilience as Facilitators of Young People's Well-Being? A Systematic Review. *European Psychologist*, 27 (2), 76–85. doi: [10.1027/1016-9040/a000478](https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000478)

Vuorikari, R., Kluzer, S. & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens - With new examples of knowledge, skills and attitudes*, EUR 31006 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi:10.2760/490274, JRC128415. Retrieved from https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en

Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K. & Cheung, C.-K. (2011). *Media and Information Literacy. Curriculum for Teachers*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971>

Reference

2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade. (2021). Retrieved from <https://eufordigital.eu/library/2030-digital-compass-the-european-way-for-the-digital-decade/> (in English)

Begic, P., Greenglass, E., Hints, T., Karkkola, P., & Buchwald, P. (2023). Mediation of cognitive interference on depression during the Russo-Ukrainian war in three national samples. *Journal of Health Psychology*. doi:[10.1177/13591053231184065](https://doi.org/10.1177/13591053231184065). (in English)

Ben-Ezra, M., Goodwin, R., Leshem, E., & Hamama-Raz, Y. (2022). PTSD symptoms among civilians being displaced inside and outside the Ukraine during the 2022 Russian invasion. *Psychiatry Research*, 320, 115011. [10.1016/j.psychres.2022.115011](https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.115011) (in English)

Castro, M., Dias, J. A., & Madeira L. (2023). Does the media (also) keep the score? Media-based exposure to the Russian-Ukrainian war and mental health in Portugal. *Journal of Health Psychology Special Issue: War, Terrorism, Genocide and Politicide*, October, 1–14. (in English)

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade (COM/2021/118 final). Retrieved from <https://eurlex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118> (in English)

Decision (EU) 2022/2481 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 establishing the Digital Decade Policy Programme 2030 (Text with EEA relevance). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2022/2481/oj> (in English)

Decree of the President of Ukraine «Stratēhiia informatsiinoi bezpeky» № 685/2021 (2021). [Information security strategy, dated December 28, 2021]. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

d'Haenens, L. (2023). *ySKILLS Policy Brief 4: The ySKILLS Research Network: Charting Pathways to Digital Youth Wellbeing*. Retrieved from <https://zenodo.org/records/10423759> (in English)

Digital citizenship education and democratic participation. (17.01.2024). European School Education Platform. Retrieved from <https://school-education.ec.europa.eu/en/professional-development/courses/digital-citizenship-education-and-democratic-participation> (in English)

Europe's Digital Decade: digital targets for 2030. (2019). Retrieved from https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_en (in English)

European Commission (2007). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A European approach to media literacy in the digital environment, COM(2007) 833 final Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52007DC0833> (in English)

European Commission (2018). *A multi-dimensional approach to disinformation. Report of the independent High level Group on fake news and disinformation. Luxembourg: Publications Office of the European Union*. Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6ef4df8b-4cea-11e8-be1d-01aa75ed71a1/language-en>

European Declaration on Digital Rights and Principles. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-declaration-digital-rights-and-principles> (in English)

Fraillon, J., Ainley, J., Schulz, W., Friedman, T., & Duckworth, D. (2020). *Preparing for Life in a Digital World IEA International Computer and Information Literacy Study 2018. International Report. The International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA)*. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-030-38781-5>
<https://www.iea.nl/sites/default/files/2020-04/IEA%20International%20Computer%20and%20Information%20Literacy%20Study%202018%20International%20Report.pdf> (in English)

Frau-Meigs, D., O'Neill, B., Soriani, A. & Tomé, V. (2017). *Digital Citizenship Education. Vol. 1: Overview and new perspectives*. Strasbourg: Council of Europe. (in English)

Grizzle, A., Moore, P., Dezuanni, M., Asthana, S., Wilson, C., Banda, F. & Onumah, C. (2013). *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000225606> (in English)

HO «Detektor Media» (2024, April). Indeks mediahramotnosti ukrainsiv 2020–2023 (chetverta khvyliia). Analitychnyi zvit za rezultatamy kompleksnoho doslidzhennia [Media literacy index of Ukrainians 2020–2023 (fourth wave). Analytical report based on the results of a comprehensive study. «Detector Media» NGO. April]. Retrieved from <https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/225738/prezentatsiya.pdf> (in Ukrainian)

HO «Ukrainskyi instytut media ta komunikatsii» (2023). *Medihramotnist dlia liudei starshoho viku (60+)*. Analitychnyi zvit [Mediliteracy for older people (60+)]. Analytical report. Kyiv, NGO «Ukrainian Institute of Media and Communication». Retrieved from https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/UMCI_MediaLiteracy_60_UA.pdf (in Ukrainian)

Kartuvannia sfery mediahramotnosti v Hruzii, Latvii, Moldovi ta Ukraini [Mapping the field of media literacy in Georgia, Latvia, Moldova and Ukraine]. (2020). Retrieved from <https://www.jta.com.ua/wp-content/uploads/2021/12/Kartuvannia-mediahramotnosti.-Analitychnyy-zvit.-Ukraina.pdf> (in Ukrainian)

Kontseptsiia vprovadzhenia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) [Concept of implementation of media education in Ukraine (new edition)] (2016). Retrieved from <https://ms.detektor.media/mediaosvita/post/16501/2016-04-27-kontseptsiya-vprovadzheniya-mediaosvity-v-ukraini-nova-redaktsiya/> (in Ukrainian)

Levin, Y., Ben-Ezra, M., Hamama-Raz, Y., Maercker, A., Goodwin, R., Leshem, E., & Bachem, R. (2023). The Ukraine-Russia war: A symptoms network of complex posttraumatic stress disorder during continuous traumatic stress. *Psychol Trauma*. August, 10. doi: 10.1037/tra0001522. Epub ahead of print. PMID: 37561433. (in English)

Livingstone, S. (2022, June 21). Mapping European media literacy initiatives in response to the war in Ukraine – EDMO. (in English)

Mapping of media literacy practices and actions in EU-28 (2016). European Audiovisual Observatory, Strasbourg. doi 10.2759/111731. Retrieved from <https://rm.coe.int/media-literacy-mapping-report-en-final-pdf/1680783500> (in English)

McDougall, J., Zezulova, M., Driel van, B., & Sternadel, D. (2018). 'Teaching media literacy in Europe: evidence of effective school practices in primary and secondary education', *NESET II report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from [AR2_Teaching_Media_Literacy_NESSET.pdf](https://www.bournemouth.ac.uk/AR2_Teaching_Media_Literacy_NESSET.pdf) (bournemouth.ac.uk) (in English)

Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2021). Diia. Tsyfrova osvita. Kontseptualno-referentna ramka tsyfrovoy kompetentnosti pedahohichnykh i naukovopedahohichnykh pratsivnykiv (proekt) [Action. Digital education. Conceptual and reference framework of digital competence of pedagogical and scientific-pedagogical workers (project)]. Retrieved from https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2900-2629_frame_pedagogical.pdf (in Ukrainian)

Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2023). *Doslidzhennia tsyfrovoyi hramotnosti v Ukraini. Tretia khvyliia* [Study of digital literacy in Ukraine. The third wave]. Retrieved from https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/8800-ua_cifrova_gramotnist_naseledda_ukraini_2023.pdf (in Ukrainian)

Ministry of Digital Transformation (2019, December). *Tsyfrova hramotnist naseledda Ukrainy* [Digital literacy of the population of Ukraine. MLS group]. Retrieved from <https://www.slideshare.net/mResearcher/ss-210277156> (in Ukrainian)

Naydonova, L., Chunikhina, S., Naydonov, M., Yermakov, T., & Khobta, S. (2023). *War Trauma Consequences in Ukraine: Well-being and PTSD Symptoms in Urban Communities*. APA Convention, Washington, DC, 2-5 August 2023. Retrieved from <https://www.xcdsystem.com/apa/program/pBf12Ke/index.cfm?pgid=760> (in Ukrainian)

Naidonova, L. A., Naidonov, M. I., & Hryhorovska, L. V. (2022). Mediatrix i symptomy posttravmatychnoho stresovoho rozladu u ditei [Media trauma and symptoms of post-traumatic stress disorder in children]. *Journal of Modern Psychology*, 4(27), 56–70. Retrieved from <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/3064/2909>. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-4> (in Ukrainian)

Naidonova, L. A., Naidonov, M. I., Hryhorovska, L. V., & Umerenkova, N. F. (2021). Informatsiini povedinka i potreby vchyteliv Donetskoï i Luhanskoï oblastei Ukrainy: informatsiynyi biuletën. Lystopad'2021. Kyiv, ISPP NAPN Ukrainy [Information behavior and needs of teachers of Donetsk and Luhansk regions of Ukraine: information bulletin. November 2021. Kyiv, ISPP NAES of Ukraine]. Retrieved from http://profprestige.org.ua/publ/Inf_bul_2021vd.pdf. (in Ukrainian)

Palgi, Y., Greenblatt-Kimron, L., Ben-Ezra, M., & Shrira, A. (2023). Trauma-related and risk factors associated with perceived exacerbation in psychological distress due to the Russo-Ukrainian war. *Psychiatry Research*, 328. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2023.115451> (in English)

Perez Tornero, J. M. & Varis, T. (2010). *Media Literacy and New Humanism*. UNESCO Institute for Information Technologies in Education. Retrieved from <https://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214678.pdf> (in English)

Pyżalski, J. (2023). Positive Internet use and online civic engagement versus active involvement in selected online risks – how are both connected in adolescents from six European countries? *Psychology, Society & Education*, 15 (3), 10–18. Retrieved from <https://doi.org/10.21071/psy.e.v15i3.16093> (in English)

Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC). (2018). Vol. 1: Context, concepts and model. Retrieved

from <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture/rfcdc-volumes> (укр. мовою <https://rm.coe.int/rf-cdc-vol-1-/1680966746>) (in English)

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovyykh kompetentnosti ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii» № 167-р (2021). [On the approval of the Concept of the development of digital competences and the approval of the plan of measures for its implementation, dated March 3, 2021]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text> (in Ukrainian)

Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «Pro vykorystannia politychnym rezhymom Rosiiskoi Federatsii ideolohii rashyzmu, zasudzhennia zasad i praktyk rashyzmu yak totalitarnykh i liudynonenavysnytskykh» №9101 (2023). [About the use of the ideology of rashism by the political regime of the Russian Federation, condemnation of the foundations and practices of racism as totalitarian and misanthropic. (Editorial dated 31.03.2023)]. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/236006.html> (in Ukrainian)

Silver, A. (2009). 'A European Approach to Media Literacy: Moving toward an Inclusive Knowledge Society', In Frau-Meigs, D. & Torrent, J. (Eds.), *Mapping media education policies in the world: visions, programmes and challenges*, pp. 11–15. New York: UN-Alliance of Civilizations. Retrieved from <https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/mars/source/resources/references/others/31%20-%20Mapping%20Media%20Education%20-%20UNESCO%202009.pdf> (in English)

Smahel, D., Mascheroni G., Livingstone, S., Helsper, E., van Deursen, A.J.A.M., Tercova, N. ... Alho, K. (2023). Theoretical Integration of ySKILLS: Towards a New Model of Digital Literacy. KU Leuven: ySKILLS. Retrieved from <https://zenodo.org/records/10090717> (in English)

Supporting Quality Journalism through Media and Information Literacy Council of Europe study DGI (2020). Prepared by the Committee of experts on quality journalism in the digital age (MSI-JOQ)ю Council of Europe, January 2020. Rapporteurs: Martina Chapman and Markus Oermann. Retrieved from <https://rm.coe.int/prems-015120-gbr-2018-supporting-quality-journalism-a4-couv-texte-bat-/16809ca1ec> (in English)

Transformatsiia sfery mediahramotnosti v umovakh povnomasshtabnoi viiny v Ukraini [Transformation of the field of media literacy in the conditions of a full-scale war in Ukraine] (2022). Retrieved from <https://www.jta.com.ua/news-and-reports/uimk-pidhotuvav-analitychnyy-zvit-pro-transformatsiiu-sfery-mediahramotnosti/> (in Ukrainian)

Tsyfrova hramotnist naselennia Ukrainy. Zvit za rezultaty zahalnonatsionalnoho opytuvannia [Digital literacy of the population of Ukraine. Report based on the results of a national survey] (2021). Retrieved from https://osvita.dii.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf (in Ukrainian)

Vissenberg, J., d'Haenens, L., & Livingstone, S. (2022). Digital Literacy and Online Resilience as Facilitators of Young People's Well-Being? A Systematic Review. *European Psychologist*, 27 (2), 76–85. doi: [10.1027/1016-9040/a000478](https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000478) (in English)

Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens - With new examples of knowledge, skills and attitudes*, EUR 31006 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi:10.2760/490274, JRC128415. Retrieved from https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp/digcomp-framework_en (in English)

Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K. & Cheung, C.-K. (2011). *Media and Information Literacy. Curriculum for Teachers*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192971> (in English)

Zakon Ukrainy «Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii RF yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsystskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu» № 2265-IX (2022, May 22). [Law of Ukraine «On the Prohibition of Propaganda of the Russian Nazi Totalitarian Regime, Armed Aggression of the Russian Federation as a Terrorist State Against Ukraine, Symbols of the Military Invasion of the Russian Nazi Totalitarian Regime in Ukraine» (Editor's Office dated March 31, 2023)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (in Ukrainian)

Zakon Ukrainy «Pro media» (2023). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 47-50, 120 (Redaktsiia vid 11.02.2024) [Law of Ukraine On Media. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 47–50, 120 (Editorial dated February 11, 2024)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (in Ukrainian)

Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» (2018). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, 241. (Redaktsiia vid 31.03.2023) [Law of Ukraine «On National Security of Ukraine». Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 31, 241. (Editorial dated 31.03.2023)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (in Ukrainian)